

СЕКЦІЯ 2
СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ, РЕФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Керівник секції: Панфілов О.Ю., д. філос.н., професор
Секретар секції: Павліченко О.О., к. істор. н.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА У СФЕРІ КОМУНІКАЦІЙ

Дзьобань О.П., доктор філософських наук, професор
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
Соснін О.В., доктор політичних наук, професор, заслужений діяч науки і
техніки України
Університет менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук
України

Інформаційна безпека посідає одне з ключових місць у системі забезпечення життєво важливих інтересів усіх без винятку країн. Це в першу чергу обумовлено нагальною потребою створення розвиненого інформаційного середовища суспільства. Але саме через інформаційне середовище найчастіше здійснюються загрози національній безпеці в різних сферах діяльності особистості, суспільства й держави. У сучасних умовах виникла потреба в переосмисленні та уточненні проблеми інформатизації України крізь призму її інформаційної безпеки з урахуванням сучасних інформаційних впливів.

Призначення соціальної комунікації полягає у виконанні комунікативної функції соціуму, засоби ж її реалізації досить різні: від народних зібрань до інформаційних агентств і міжнародних організацій. Специфічність соціальної комунікації як соціального явища полягає в тому, що вона є чинником, який забезпечує взаємозв'язок людей в їх діяльності. Такий обмін – суть інформаційна взаємодія як вищий тип взаємодії, відповідний соціальній (вищій) формі руху матерії. Зростаючий вплив зовнішніх інформаційних і комунікаційних чинників на розвиток суспільно-політичних відносин в суспільстві вимагає термінового підвищення якості виконання державою інформаційно-комунікаційної функції (ІКФ). Далеко не всі уявляють сьогодні, наскільки серйозною вона є в умовах сучасної геополітичної обстановки навколо України і як обернеться для нас найближчим часом маніпулювання сенсом (змістом) інформаційних повідомлень аматорами приватних ЗМІ. Глобалізація способу життя і джерел постачання інформації багато в чому вже дискредитували їх дії при визначенні національних інтересів і цінностей та зруйнували соціокультурну ідентичність наших громадян, а кількість факторів впливу так званої «м'якої сили», яку вони генерують, зростає і тягне за собою більш жорсткі наслідки для життя

народу і суверенітету країни, які ми сьогодні навіть не уявляємо. Втрата тут ціннісних орієнтирів в суспільстві при зростаючих ризиках відчуження суспільства від стабільної економічної діяльності в реальному секторі промисловості, у тому числі внаслідок посилення нерівності у доступі до новітніх знань, технологій тощо, веде до зростання соціальної й політичної напруженості в суспільстві.

Головною метою ІКФ, безумовно, є виключення будь-якої можливості зловживань при визначенні прав і свобод людини в інформаційній сфері. І разом з тим, розпорошуючи їх сенс в суспільній свідомості, зокрема при обґрунтуванні питань доступу до накопиченого в суспільстві інформаційного ресурсу (ІР) і пов'язаних з цим понять інформаційного законодавства, таких як «загроза», «інформаційна безпека», інших споріднених питань, як то: «небезпека», «виклик», «ризик», і, відповідно, «інформаційна загроза», «інформаційна війна», «інформаційне протистояння», «інформаційний тероризм», ми втрачаємо ініціативу при проведенні соціокультурних перетворень.

Детермінуючий характер інформаційного впливу на особистість, суспільство й державу полягає в трьох основних формах. По-перше, за допомогою вироблення суспільного ідеалу, національної ідеології, абстрактних уявлень про атрибути належного в різних сферах суспільного життя. По-друге, через формування світоглядних уявлень про предмети і відносини, які можуть оцінюватися крізь призму добра і зла, істини й хибності, краси і неподобства, припустимого і забороненого, справедливого й несправедливого і т.д. По-третє, соціальні цінності входять у психологічну структуру особистості як особистісні цінності – одне з джерел мотивації її поведінки. Саме тому вирішення проблем нерівності, захисту суспільства від інформаційно-психологічних загроз і корупції обумовлює на сьогодні процеси формування середнього класу, який ми на сьогодні бачимо засобом виведення країн із кризи. Згадування тут корупції є не випадковою, оскільки вона є однією з основних проблем, від вирішення якої значною мірою залежить якщо не саме існування держави, то щонайменше стратегічний напрям її економічного, політичного та матеріального розвитку.

Інтегруючи сенс різноманітних наукових підходів і заходів, а також пропозиції практиків щодо розв'язання проблемних питань безпеки можна виділити основну загрозу для сталої інформаційно-комунікаційної діяльності – несанкціоноване розкриття джерел національних інформаційних ресурсів та механізмів порушення їх цілісності. По-друге, це зростаюча корупція в науково-технічному і освітньому середовищі, яке його обслуговує, а також низька надійність в роботі інформаційно-комунікаційного обладнання. Все це можна відслідковувати як в сфері науково-освітньої діяльності, так і в процесі організації пропагандистської діяльності влади, що перетворилося в Україні наприкінці ХХ ст. на один із основних факторів ризиків і загроз щодо стабільного розвитку.

Залежно від конкретних умов і цілей суб'єктів інформаційної діяльності, інтересів і завдань, свідомо чи несвідомо інформаційний вплив може бути деструктивним, шкідливим, негативно впливати на особистість і суспільство, на національні інтереси та національну безпеку. З'являється можливість маніпулювати людьми.

Небезпека деструктивного, руйнівного інформаційного впливу на людину і суспільство існувала завжди. В принципі, можна стверджувати, що проблема забезпечення інформаційної безпеки життєдіяльності людини і суспільства є вічною, а не проблемою лише сучасного інформаційно-технічного світу. У сучасному світі під впливом технічного прогресу проблема забезпечення інформаційної безпеки загострилася і дійсно набула характеру важливого, глобального завдання. Інформаційних небезпек і загроз стало набагато більше, наслідки інформаційних впливів стали малопередбачуваними. Усунути інформаційні небезпеки, створити умови, при яких функціонування і розвиток суспільства проходило б у відсутності інформаційних загроз, неможливо. Це ідеальний стан соціальної системи, до якої як до недосяжної мети люди прагнули завжди і скрізь. Повна інформаційна безпека існує лише як ідеал.

Внутрішні й зовнішні інформаційні впливи завжди створюють різні ступені загроз безпечному існуванню соціальних суб'єктів. Інформаційна безпека має безпосередній вихід на стан захищеності національних інтересів в інформаційній сфері, доповнюється вказівкою на здатність особистості, суспільства і держави запобігати шкоді життєво важливим інформаційним інтересам, активно протистояти реальним інформаційним загрозам, проводити активну політику забезпечення своїх інтересів.

У сучасному світі, повному протиріч, конфліктів, обтяженому безліччю глобальних проблем, насиченому зброєю, розділеному військовими інтересами і блоками, з реальністю інформаційних загроз та інформаційної війни всередині країни і між державами не уникнути. І особистість, і суспільство, і держава постійно знаходяться в стані інформаційної небезпеки.

Умови, за яких виникають інформаційні загрози, чітко не визначені; причини, що породжують їх, численні. Частина з них знаходиться у сфері морально-правової й соціально-політичної свідомості, яка виражається категорією «справедливість». Зміст справедливості виражає вимогу відповідності між реальною значущістю різних індивідів, соціальних груп та їх соціальним становищем, між їх правами і обов'язками, між діянням і відплатою, працею й винагородою, злочином і покаранням тощо. Невідповідність у цих співвідношеннях оцінюється свідомістю як несправедливість. А це і є інформаційна загроза соціальній стабільності. Люди не хочуть миритися з несправедливістю, яка порушує їхні природні права. Виникає конфлікт інтересів. Одні хочуть відновити справедливість, а інші виступають проти цього, прагнуть зберегти існуючий стан. Практично усі великі імперії, включаючи й СРСР, своїм падінням зобов'язані цій обставині. Тому, найважливішою умовою інформаційної безпеки є такий суспільний і

державний лад, який базується на принципах соціальної справедливості. А це означає, що інформаційні загрози кореняться в соціальних умовах життя суспільства.

Сучасне суспільство породжує суперечливі цілі та інтереси, які нерідко призводять до конфліктів, появи різних інформаційних стратегій і тактик їх вирішення. Невміння, нездатність або небажання вирішувати назрілі проблеми негативно впливає на безпеку і є згубним для суспільства. Втім, сам розвиток громадянського суспільства на постіндустріальному, інформаційному етапі створює передумови для подолання відчужених відносин, відчуження праці. Особливо наочно це виявляється у розширенні інформаційної сфери життя суспільства, розвиток і впровадження інформаційних технологій, наукомістких виробництв, в яких праця набуде загального, а не відчуженого характеру.

Постійне джерело інформаційних загроз корениться і в неврегульованих міжнародних відносинах, міжнародній конкуренції і зіткненні національних інтересів, у войовничості націй, відмінності життєво важливих цілей і інтересів держав. У ХХІ ст. перебудувати міждержавні відносини не вдалося. Локальні війни, міжнародний терор, сепаратистські рухи починалися і супроводжуються інформаційними війнами. В підривну інформаційну діяльність проти інших держав сьогодні включено безліч спецслужб, які володіють величезними матеріальними і людськими ресурсами. А це означає, що інформаційна безпека є об'єктом не тільки внутрішньої, але й міжнародної політики. Це боротьба за культуру і взаємну повагу прав і обов'язків у міжнародних відносинах, які дедалі активізуються.

В інформаційній сфері сучасного суспільства розгорнута цілеспрямована й широкомасштабна ворожа діяльність, спрямована на досягнення інформаційної переваги військової стратегії держави (групи держав) шляхом впливу на інформацію і інформаційні системи ворогів або актуального супротивника при одночасному захисті власної інформації і своїх інформаційних систем. Інформаційна війна, будучи обов'язковою інформаційною компонентою кожної звичайної війни, в інформаційному суспільстві набула обрисів окремих, специфічних воєн. Вона має на меті завоювання економічного простору, встановлення конкурентоспроможних моделей бізнесу, підпорядкування країн своєму впливу. В інформаційній війні здійснюється втручання в електронні потоки і електронні системи управління. Ведеться розвідувальна війна з максимальним використанням найсучасніших оперативного-організаційних і науково-технічних засобів. Проводиться «кібервійна», не припиняється інформаційно-психологічна війна як метод впливу на сприйняття мотивів реалізації прийнятих рішень. Політична мета будь-якої інформаційної війни – інформаційна залежність формування і розвитку як людських, так і технічних процесів. Аrenoю «бойових» дій в інформаційних війнах є індивідуальна й суспільна свідомість.

Навіть з огляду на те, що в традиції виховання нашого суспільства в питаннях культури, взаємодії із народами інших країн, культур і

міжнародними організаціями глибоко успадкована природна делікатність і коректність в поведінці, толерантність в сприйнятті думок через розвиток засобів комунікації тощо під навалюю новітніх знань, поглядів і концепцій активно змінюється, а іноді навіть збуджує суспільство на протиправні дії. Комунікація, яка передає нам новини, новітні знання, технології і послуги транснаціонального бізнесу, нав'язує гострі дискусії в суспільстві з багатьох питань, і при прогнозованій на початок XXI ст. подальшій ескалації політичних, соціально-економічних і екологічних криз наявність стійкої матриці цінностей є принциповою умовою самозбереження нації і її прогресу.

Протягом двох десятиліть імпульсами різної сили в нашому суспільстві виникають ініціативи і навіть кампанії щодо необхідності більш активно запозичувати досвід США, Китаю, Росії з метою проведення більш ефективної і сучасної політики в сфері інформаційно-комунікаційної діяльності. Вони (імпульси), безумовно, стимулюють владні інституції демонструвати наміри створити цілісне уявлення про стратегію її розвитку в координатах вимог сьогодення. Однак, на жаль, визначаючи завдання на її розробку і формуючи загальні алгоритми розвитку інформаційно-комунікаційного середовища держави, наш законодавець і керівники виконавчої влади внаслідок відсутності в процесі опрацювання концепцій і рішень не залучає до роботи достатньої кількості інтелектуалів із високим рівнем національної свідомості – власне ресурсом для такої діяльності. Координація їх зусиль як інтелектуального ресурсу експертного співтовариства в даній сфері всюди є одним із пріоритетних напрямків формування конкурентоспроможності цінностей, змісту й способу життя сьогодення й майбутніх поколінь країни. Тобто, суттєвою помилкою законодавців і представницької влади було і залишається те, що від вирішення проблем створення надійних механізмів діяльності ІКФ усунуто вчених і фахівців із досвідом практичної (інженерної) діяльності, адже сьогодні треба вести мову не про окремі пропагандистські заходи, а про цілісну ІКФ держави в контексті вимог національної і інформаційної безпеки. Тут досвіду роботи фахівців, мобілізованих із приватних ЗМІ, недостатньо. На сьогодні, скажімо, вже проглядається низка симптомів, які сигналізують про те, що стан справ в науково-технічній і освітній сфері, а це головна складова ІКФ сучасної держави, видається в Україні вкрай загрозливою.

Існуючі у нас концепції розбудови інформаційного суспільства перевантажені низкою застарілих уявлень про інформаційно-комунікаційну взаємодію людей в суспільстві, технології організації інформаційно-психологічних впливів на суспільство, корупцію тощо. Вони не відображають, скажімо, того, що в постіндустріальному світі питання корупції пов'язані, головним чином, із корупціогенними чинниками при розподілі величезних коштів, які вкладаються в створення й розвиток підприємств, так або інакше пов'язаних із ЗМІ та інформаційними комунікаціями, особливо тих, які розвивають мережу Internet, опікуються питаннями інформатизації державних установ і навчальних закладів тощо. Величезну корупціогенну складову

несуть за собою і процеси міжнародного науково-технічного співробітництва, зокрема придбання (продаж) високотехнологічних виробів (зброї), патентів, ліцензій тощо.

Подібні завдання стоять і перед розвиненими країнами-лідерами. Так, за завданням уряду США експертним співтовариством ASIS International розроблений і діє Національний стандарт, що містить вимоги до здатності органів влади й господарюючих суб'єктів управляти в позаштатній обстановці, аж до відключення Інтернету. І ті, і інші повинні мати паспорта готовності, залежно від наявності і якості яких держава вибудовує ліцензійну політику й контрактні відносини в сфері державних закупівель. Здійснюється оцінка рейтингів стресової врівноваженості (стабільності) ста міст США. Авторитетні міжнародні дослідні центри (PASA та ін.) на замовлення низки країн здійснюють оцінку їх сприйнятливості до сучасних викликів і ризиків, які пов'язано зокрема і з розвитком їх інформаційно-комунікаційної функції (ІКФ).

Торкаючись тут питань, пов'язаних із перспективою розвитку і становлення в Україні сучасної ІКФ держави, хотілося б наголосити на значущості двох найважливіших факторів. Перший стосується правових аспектів забезпечення свобод і безпеки наших громадян в інформаційній сфері. Вони виключно важливі, оскільки реалізація права на інформацію і відповідальність за використання інформації в якості ресурсу в умовах глобалізації економіки має як позитивні, так і негативні наслідки. До останніх слід віднести підсилення нерівності в доступі до інформації, інсайдерської зокрема. І це стосується не тільки окремої людини. Друге питання випливає з першого і пов'язано воно з проблемою адаптації інститутів державної влади і всіх соціальних інститутів суспільства до існуючих у світі методів забезпечення балансу інтересів між всіма учасниками інформаційно-комунікаційної взаємодії, де складність процесів виявлення корупції залежить від складної сукупності гуманітарних і правових механізмів, які діють в державі. Саме тому дискусії і розмови про методи протидії корупції в нашому суспільстві наблизилась сьогодні до межі, за якою має відбутися критичне і принципове обговорення набутого досвіду. Безумовно, що питання якості організації такого обговорення залежатиме від здатності національного інформаційно-комунікаційного середовища виконати умови демократичного спілкування влади з народом і фахівцями, а це стане для суспільства серйозним іспитом.

Таким чином, сьогодні інформація виступає реальним інструментом взаємодії складових і суспільства, і міжнародної спільноти, засобом досягнення компромісів, прийняття узгоджених рішень і взаємовигідних дій на будь-якому рівні. З іншого боку, створювана сьогодні інформаційна культура створює віртуальну реальність у глобальному масштабі, що сприяє зростанню масових ілюзій, відводячи від дійсності. Людство стоїть перед величезним проблемним полем інформаційної стихії, що вимагає дослідження, впорядкування і систематизації для подальшої її регламентації.

Інформаційна глобалізація та уніфікація означають поступовий зсув способу життя, культури, темпів і ритму суспільного життя локальних і регіональних спільнот, втрату ними власної ідентичності. У цьому – один з найважливіших проявів сучасної інформаційної революції і породжуваних нею небезпек, викликаних тим, що в реторті гігантськи еволюціонуючої міжнародної техносфери «знімається» й розплавляється багатоманітність локальних світів. В умовах активізації міжнародної діяльності в інформаційно-комунікаційній сфері проблема інформаційної безпеки особистості, держави і суспільства принципово актуалізується і потребує, насамперед, комплексного осмислення з урахуванням реалій сьогодення. Крім того, вкрай необхідним є постійний контроль стану безпеки в інформаційній сфері, ранжування загроз за ступенем впливу на національні інтереси, раціональний перерозподіл сил і засобів для нейтралізації загроз. Відзначені завдання мають очевидний міждисциплінарний характер, тому для адекватного вирішення розглянутої проблеми необхідним є розробка методології на філософському рівні для комплексного всебічного розуміння проблем національної безпеки.